

SZEMLÉR TAMÁS

Koszovó: független állam, életképes gazdaság?

Koszovó meglehetősen mozgalmas történelme 2008-ban új mérföldkőhöz érkezett: a függetlenség kikiáltása egyrészt a koszovói albánok álmának beteljesülését, másrészt viszont a régi és az új kihívásokkal való – immár önálló – szembenézés kényszerét jelenti. A Koszovó státuszának rendezéséről folytatott, és 2007-ben eredménytelenül véget ért tárgyalások során sok szó esett a politikai kihívásokról, ám igen kevés a gazdasági perspektívákról. Márpedig a koszovói függetlenség megvalósulása után – akkor is, ha a függetlenséget sokan vitatják, közöttük a terület korábbi „gazdája”, Szerbia is – e kérdések az államként való funkcionálás alapvető feltételeit érintik.

Jelen írás célja az, hogy képet adjon Koszovó gazdaságának állapotáról, illetve felvázolja a jövőbeli fejlődés lehetséges irányait. Miközben a második feladat a világ bármely országa esetében igen nehéz lehet, Koszovóban a helyzet bemutatása sem egyszerű. A statisztikák igen hiányosak, másrészt a meglévő adatokat, elemzéseket is érdemes óvatosan kezelni. A statisztikai számbavétel hiányosságai homályossá tehetik, az egyes elemzések mögött álló érdekek pedig könnyen eltorzíthatják a képet. Több forrás használata – ahogy az itt is történik – enyhíthet valamelyest a fenti problémán, de teljesen meg nem oldhatja azt. Ugyanakkor arra talán választ kaphat az Olvasó, milyen kiút lehetséges – és milyen vélt kiút nem – a jelenlegi helyzetből.

Gazdasági helyzetkép

A függetlenségét kikiáltott Koszovó a Balkán legszegényebb országa. A tartomány a volt Jugoszlávia, majd Szerbia-Montenegró legkevésbé fejlett területének számított, szegénysége azonban nem Jugoszlávia öröksége, hanem több évszázados hagyomány.¹ A létező elemzések többsége – a statisztikai adatok hiánya, illetve olykor jelentős eltérése ellenére – összecseng abban a tekintetben, hogy 2006–2007 folyamán több szempontból is biztató folyamatok indultak be (a legfontosabb – és rendelkezésre álló – makrogazdasági adatokat az 1. táblázat mutatja). Ugyanakkor látni kell azt, hogy az alap, amihez képest ezek a változások megindultak, igen alacsony, továbbá azt is, hogy több alapvető kihívás kezelésére még nem látszik a megoldás.

Az egy főre jutó GDP összege 1000 euró körül van Koszovóban,² ami ma a legalacsonyabb érték Európában. A GDP növekedése az utóbbi néhány évben felemás képet mutat, s az abszolút értékhez hasonlóan

¹ Önmagában is érdekes kérdés, miként hatottak Koszovó gazdasági helyzetére a Jugoszlávia részeként eltöltött évtizedek. Az elemzők többsége egyetért abban, hogy Koszovó kezelése – a gazdasági támogatások szempontjából is – igen hullámzó volt, s hogy Koszovónak nem sikerült kitörnie sok évszázados elmaradottságából. Ugyanakkor találunk olyan elemzést is, amely, arra helyezi a hangsúlyt, hogy ezzel együtt Koszovó *relatív*e a jugoszláv idők alatt mutatta a legnagyobb fejlődést. L. pl. Ljepojevic, Sinisa: Kosovo and Metohija: *Reality, economy and prejudices*. Public Company News Agency TANJUG, Belgrade, 2006.

² Pontosabb aktuális értéket a statisztikai bizonytalanságok, illetve hiányosságok miatt nem lehet megadni. Az Európai Bizottság 2007 novemberében kiadott jelentésében (Commission Staff Working Document: Kosovo under UNSCR 1244 2007 Progress Report, Brussels, 6.1..2007, SEC(2007) 1433) szereplő utolsó számszerű GDP/fő adat (940 euró) 2004-re vonatkozik, és ez az adat is a Nemzetközi Valutaalap (IMF) egy 2004. novemberi *előrejelzése*; az ugyanitt szereplő, 2003-ra vonatkozó adat 905 euró, szintén az IMF-től származik, és *előzetes* adatnak tekintendő. A CIA Factbook weboldalán (<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/kv.html>2008, letöltve: 2008. április 25.) olvasható becslés frissebb (2007-re vonatkozik), és magasabb (1800 USD), de még ez is csupán egyharmada a szomszédos Albánia adatának. A CIA Factbook adata még akkor is magasabb, mint az EU-é, ha tudjuk, hogy előbbi vásárlóerő-paritáson, míg utóbbi piaci árfolyamokon számított becslés; a különbség az össz-GDP-re vonatkozó becslésekben is megtalálható (EU Progress Report (2004-re): 1,895 milliárd euró, CIA Factbook (2007-re): 3,237 milliárd USD. Noha igen nehéz megbízhatóan összehasonlítani e becsléseket (az eltérő időpont, illetve az esetlegesen eltérő módszerek miatt), a 2004 óta eltelt évek becsült növekedési ütemei alapján az utóbbi adat mintegy 10%-kal haladja meg az előbbiből 2007-re számítható értéket.

a növekedési értékek is igencsak bizonytalanok.³ A legfrissebb elemzések óvatos optimizmust mutatnak, s a gazdasági növekedés ütemének stabilizálódását jósolják – az eddigiek alapján azonban nagy kérdés, hogy a folyamatok mennyire előrejelezhetőek. (1. táblázat)

A növekedés húzóereje alapvetően a belföldi fogyasztás és az import. A koszovói termelőszektor – amely több elemzés szerint az energiatermelést leszámítva gyakorlatilag nem létezik – továbbra sem képes megfelelő árualapot biztosítani a belföldi fogyasztás kielégítésére, illetve exportra. Mindez súlyos egyensúlytalanságokat okoz: a legfrissebb adatok szerint az áruexport/áruimport arány ugyan emelkedő trendet mutat, azonban a 2007 novemberére elért 8,9%-os rekordszint is igen alacsony: Koszovó áruimportjának kevesebb mint egytizedét képes ellentételezni.⁴ Ráadásul – mivel a javuló import/export arány gyorsan növekvő kereskedelmi szint mellett figyelhető meg – a kereskedelmi deficit abszolút nagysága folyamatosan növekszik; a 2007. január-novemberi időszakban a GDP 61%-át tette ki.⁵

A fejlődésre elvileg kínálkozik esély: a bruttó állótőke-beruházások 2006-ban becslések⁶ szerint a GDP 29%-át tették ki. Ez az arány magas, de nem szabad elfelejteni az alacsony GDP-szintet; jelentős elmozdulásra csak tartósan magas beruházási ráta mellett van esély. A beruházásokban növekvő a külföldi tőke szerepe: 2006 óta az éves külföldi tőkebefektetések nettó értéke meghaladja a becsült GDP 10%-át Koszovóban – ez az arány még akkor is magas, ha tudjuk, hogy alacsony GDP-értékek adják a viszonyítási alapot.

³ Ez azzal is jár, hogy az értékeket (amelyek gyakran csak becsült értékek) utólag akár jelentősen módosítják: a 2006-os évre eredetileg becsült 3,8 százalékos GDP-növekedés helyett mára 3,1% az elfogadott adat. (Candidate and Pre-Accession Countries' Economic Quarterly (CCEQ), European Commission, Directorate General Economic and Financial Affairs, 04/2207, 11 January 2008, http://ec.europa.eu/economy_finance/indicators/cceq/2007/cceq0407en.pdf, letöltve: 2008. április 4., 23:17, 35.); 2007-re vonatkozóan a CIA Factbook már idézett weboldalán (és az előbbi idézettel azonos időpontban) megtalálható 2007-re vonatkozó becsült növekedési ráta 2,6%; az éves költségvetési terv készítésekor az elemzők 1% körüli növekedéssel számoltak, míg 2007 végén helyi források, illetve az IMF is 3,5% körüli éves GDP növekedést becsült. Forrás: CCEQ, 35.

⁴ A 12 hónapos mozgó átlag 2007 novemberében regisztrált értéke szerint. Forrás: CCEQ, 33.

⁵ Forrás: CCEQ, 33.

⁶ Forrás: CIA Factbook.

1. táblázat. Koszovó – makrogazdasági adatok

	2003	2004	2005	2006	2007*
Éves GDP-változás (%)	-0,1	2,0	-0,1	3,1	3,5
Magánfogyasztás: éves változás (%)	1,9	3,6	5,8	4,4	5,2
Bruttó állótöke-beruházás: éves változás (%)	-7,4	12,3	-6,2	10,6	14,9
Munkanélküliségi ráta (%)	49,7	39,7	41,4	44,9	:
Foglalkoztatás: éves változás (%)	-24,8	4,7	-4,6	:	:
Bérek: éves változás (%)	2,0	9,3	8,5	:	:
Áruexport: éves változás (%)	29,1	58,8	-0,5	96,8	:
Áruimport: éves változás (%)	13,9	9,3	8,9	12,8	:
Kereskedelmi egyenleg (a GDP %-ában)	-41,0	-43,7	-48,8	-52,0	-56,8
Áru- és szolgáltatásexport (a GDP %-ában)	12,0	9,4	9,2	11,6	13,5
Áru- és szolgáltatásimport (a GDP %-ában)	56,1	53,1	58,0	63,7	70,3
A folyó fizetési mérleg egyenlege (a GDP%-ában)	N.A.	-13,8	-15,9	-17,1	-24,0
Külföldi tőkebefektetések (nettó, a GDP %-ában)	0,8	0,8	3,6	10,7	12,2
Éves fogyasztói árindex (%)	1,2	-1,1	-1,4	0,6	:
Éves GDP-deflátor (%)	1,2	-2,4	-1,8	-0,2	1,0
Kamatláb (3–12 hónap, %)	14,60	15,70	15,60	15,47	:
Tágan értelmezett pénz- mennyiség: éves változás (%)	20,7	43,6	21,0	5,5	:
Árfolyam (EUR/EUR)	1,00	1,00	1,00	1,00	1,00
Reál effektív árfolyam: éves változás (%)	-0,9	-3,0	-5,0	-2,8	:
Államháztartási egyenleg (a GDP %-ában)	2,5	-6,1	-3,2	3,6	6,5
Államadósság (a GDP %-ában)	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.	N.A.

* A 2007-re vonatkozó adatok becslések.

Forrás: Candidate and Pre-Accession Countries' Economic Quarterly (CCEQ), European Commission, Directorate General Economic and Financial Affairs, 04/2207, 11 January 2008, http://ec.europa.eu/economy_finance/indicators/cceq/2007/cceq0407en.pdf (2008. április 4.)

A termelés alacsony színvonala láttán egyáltalán nem meglepő a munkanélküliség magas szintje. A különböző statisztikákban szereplő, részben becslült értékek eltérnek egymástól, de általában 40%-ot meghaladó munkanélküliségi rátát mutatnak.⁷ A statisztika természetesen torzíthat – kisebb-nagyobb (a Balkánon, különösen Koszovóban valószínűleg nagyobb) mértékben mindenhol gondot okoz a feketén foglalkoztatottak számának feltárása –, azonban kijelenthető, hogy a termelés alacsony szintje következtében tartósan igen magas munkanélküliség Koszovó egyik legnagyobb gazdasági problémája. A jövőt tekintve nem sok jóval kecsegtet a képzett munkaerő igen alacsony aránya, illetve a koszovói oktatási-képzési rendszer állapota sem.

Ebben a helyzetben Koszovó gazdaságának fenntartásához nélkülözhetetlen két nagy tétel: egyrészt a külföldön élő koszovóiak hazautalásai (amelyek becslések szerint a koszovói GDP akár 30%-át is kitehetik, és alapvetően szükségesek a népesség egy jelentős részének a pusztta túléléséhez is), másrészt a nemzetközi közösség különböző szereplőinek segélyei, támogatásai.⁸ A helyzet fenntarthatósága szempontjából rossz

⁷ CCEQ: 44,9% (2006), CIA Factbook: 43% (2007).

⁸ 1999 és 2004 között több mint 2,2 milliárd eurónyi segély érkezett a különböző donoroktól (elsősorban az Európai Unió országaiból és az Egyesült Államokból, de kisebb részben egy sor további országból) Koszovóba. Az adott időszak átlagában az összeg évente a GDP kb. 25%-át tette ki. E támogatások mintegy egynegyedét a közszolgáltatásokra, körülbelül ugyanennyit technikai segítségnyújtásra, a helyi kapacitások kiépítésére és egyéb hasonló tevékenységekre költötték. A segélyek kb. egyhatodát fordították lakóépületek (újja)építésére, kb. egynolcadát pedig oktatásra és tudományos célokra. A kereskedelem és az ipar együttesen mintegy 8%-kal, az infrastruktúra mintegy 6%-kal, a mezőgazdaság kb. 4%-kal, a környezetvédelem pedig alig 0,3%-kal részesült. Az adatok forrása: Gligorov, Vladimir: Costs and Benefits of Kosovo's Future Status. *WIIW Research Report* No. 342, November 2007. 12. ill. Commission Staff Working Document: Kosovo under UNSCR 1244 2007 Progress Report, Brussels, 6.1. 2007, SEC (2007) 1433, 49. A 2008. július 11-én megtartott donorkonferencia (Kosovo Donors Conference) megnyitóján Olli Rehn, az EU bővítési biztosa az 1999 és 2007 közötti időszakra vonatkozóan több mint 3,5 milliárd eurónyi külső támogatásról beszélt, amelynek mintegy kétharmadát az EU és tagországi adták (Forrás: <http://www.seerecon.org/kdc/rehnspeech.pdf>, letöltve: 2008. augusztus 7., 6:57). A donorkonferencia során 1,2 milliárd eurónyi felajánlás gyűlt össze Koszovó számára a 2009–2011-es időszakra vonatkozóan, ebből az EU 508 millió euróval, az Egyesült Államok pedig 225 millió euróval részesedik. Az EU-tagországek külön felajánlásai további 285 millió eurót tesznek ki erre az időszakra vonatkoztatva. Ugyanakkor az EU és tagországek szerepvállalása összességében még nagyobb: az EU költségvetéséből 2010-ig további 457 millió eurót költenek az EULEX és

hír (de nem váratlan hír), hogy a nemzetközi szervezetek összességében csökkenteni tervezik jelenlétüket és anyagi elkötelezettségüket Koszovóban,⁹ illetve a segélyek helyét fokozatosan egyre inkább az EU komoly feltételekhez kötve lehívható támogatásai veszik át. Kérdéses, hogyan lehet fenntartani a továbbiakban (változó/csökkenő külföldi szerepvállalás és felügyelet mellett, egyúttal növekvő feladatokkal szembenézve) az államháztartás eddigi stabilitását.¹⁰

Koszovó pénzügyi stabilitása az 1999 óta tartó időszak egyik komoly eredménye. Ugyanakkor két dolgot fontos hangsúlyozni: egyrészt a külső támaszok (az euró használata, az UNMIK jelenléte) igen komoly szerepet játszottak e stabilitás elérésében, másrészt a 2007-es év bebonyította, hogy ez a pénzügyi stabilitás nem sérthetetlen. Az infláció 2007 második felében – alapvetően az élelmiszerárak világszerte tapasztalt meglódulása miatt – két alkalommal is alaposan megugrott;¹¹ éves értékét – az első félév stabilitása miatt – még így is viszonylag alacsonyra (4–5%-ra) becsülik.¹² Az élelmiszerárak tartós emelkedése azonban komoly sokkot jelenthet a jelentős élelmiszerimportra szoruló Koszovó számára (amelynek, tekintettel arra, hogy az eurót használja fizetőeszközként, nincs módja arra, hogy az árfolyam változtatásával e hatásokat csillapítsa); az esetleges sokk nem csupán az inflációt és a fogyasztást, de a külkereskedelmi egyenleget is komolyan érintheti.

A stabilitás törékeny voltát az is jelzi, hogy a korábbi igen alacsony (és a 2007-es megugrások után ismét viszonylag alacsonyabb) inflációs adatok ellenére a kamatszint tartósan magas volt; ez utóbbi tény elemzők a Koszovó státusza körüli bizonytalansággal hozzák összefüggésbe.

az ICO m ködtetésére. Forrás: <http://www.seecon.org/kdc/pressrelease.pdf>, le-töltve: 2008. augusztus 7., 7:11.

⁹ Ennek komoly hatása lehet a foglalkoztatásra is: az UNMIK léte saját számításai szerint közvetlenül vagy áttételesen több ezer munkahely fenntartását tette lehetővé Koszovóban.

¹⁰ Az pedig – amint az 1. táblázatból kitűnik – tovább nehezíti a kilátások megítélését, hogy az államadósság mértékére még becsült adatok sem állnak rendelkezésre.

¹¹ A két ugrás 2007 augusztusában és októberében történt; szeptemberben és novemberben a korábbi éveket jellemző szinteken alakult az infláció. 2007 novemberében az előző 12 hónapra számított infláció 10,5% volt. Az infláció megugrása szinte kizárólag az élelmiszerárak növekedésére vezethető vissza. Tekintettel Koszovó jelentős élelmiszerimportjára, valamint az élelmiszerek magas súlyára a népesség fogyasztásában, az áremelkedés hatásai igen súlyosan érintették a népesség túlnyomó részét. Forrás: CCEQ, 33–34.

¹² Forrás: CCEQ, 34.

A függetlenség kikiáltása ellenére ez a bizonytalansági tényező – s vele együtt a magas kamatszint – várhatóan még fennmarad egy ideig.

Az eddig elmondottakból leszűrhető, hogy az alapvető kérdés tehát nem egyszerűen Koszovó gazdaságának fenntarthatósága – azt az 1999 óta eltelt időszak Koszovó esetében is bizonyította, hogy valamilyen szinten, megfelelő külső beavatkozással bármilyen gazdaság fenntartható. A kérdés az, hogy Koszovó milyen önálló gazdasági fejlődésre lehet képes.

Az önállóság ára

Koszovó gazdasági jelenlegi gazdasági fejlettségi szintje tekinthető a történelem során kialakult helyzetnek, örökségnek. Ugyanakkor nem mindegy, hogy ezzel az örökséggel milyen körülmények között kell sáfárkodni. A feladatok és a terhek megoszlása egészen más akkor, ha egy nagyobb ország kevésbé fejlett részéről beszélünk, mint akkor, ha erről a részről mint önálló országról van szó. Ez utóbbi esetben sem mindegy, hogy lehetőség van-e a gazdasági kapcsolatok normális működésére, vagy pedig e kapcsolatok egy részének (még hozzá fontos részének) akadozására van kilátás.

Noha Koszovó a volt Jugoszlávia legszegényebb részének számított, relatív fejlődéséhez jelentős mértékben hozzájárultak azok a transzferek, amelyekhez a jugoszláv szövetségi költségvetésből kapott. Megjegyzendő, hogy ezek a transzferek Jugoszlávia széthullását követően, sőt 1999 után is jelentősek voltak. A függetlenség kikiáltása után – elvileg – e beáramló pénzről Koszovónak le kell mondania, egyúttal Szerbia támogatása nélkül¹³ kell kialakítania és hosszú távon is biztosítania államként való működésének alapvető feltételeit.

Érdeemes megvizsgálni, mekkora tételt is tesznek ki a Szerbia részéről Koszovóba juttatott pénzek. A 2. táblázat a 2007. évre számított összegeket tartalmazza; a különböző tételek összesen 130 millió euróra rúgnak, ami Koszovó GDP-jének (becsléstől függően) 5–6%-át tette ki. Ha ebből levonjuk a Koszovó és Metohijáért felelős minisztérium költségeit,¹⁴

¹³ Természetesen nagyon is elképzelhető, hogy Szerbiából továbbra is érkeznek támogatások a koszovói szerbek részére – azonban ezek a pénzek korántsem biztos, hogy a koszovói államiság megszilárdítását segítik.

¹⁴ A független Koszovóban ilyen minisztériumra nyilvánvalóan nincs szükség. Ugyanakkor a kormány normális (ténylegesen önálló) működésének kialakítása és folyamatos biztosítása e tételnél jóval többre is kerülhet.

illetve számításba vesszük, hogy a menekültekre fordított összegnél nem csak a Koszovóból érkezettek szerepelnek, akkor a GDP 3–4%-át tette ki a szerb költségvetés támogatása, ami még mindig komoly arány.¹⁵

2. táblázat. A Koszovóval kapcsolatos közvetlen költségek Szerbia költségvetésében, 2007

Tétel	Összeg (millió euró)
Menekültek (összesen, nemcsak Koszovóból)	12
A Koszovóért és Metohijáért felelős minisztérium	50
Helyi önkormányzatok támogatása	13
Külföldi adósságszolgálat	35
Nemzeti beruházási terv	20
ÖSSZESEN	130

Forrás: Gligorov, Vladimir: *Costs and Benefits of Kosovo's Future Status*, WIIW Research Report No. 342, November 2007. 15.

Gligorov 2007 novemberében publikált tanulmányában tárgyalja a koszovói státusz különböző, akkor még elvileg lehetséges rendezésmódjaival kapcsolatban várhatóan felmerülő költségeket és hasznokat,¹⁶ a végül megvalósult forgatókönyv (az ott szereplő megnevezése: felügyelt függetlenség) esetére e tanulmányban az alábbi – Koszovót és/vagy Szerbiát érintő – tételeket emeli ki:¹⁷

- A koszovói szerbeknek juttatott transferek valamelyes növekedése;
- Megnövekedett kockázat, magasabb biztonsági költségek;
- A GDP-növekedés valamelyes lassulása, a reformok lassulásának következményeként;
- A Koszovó és Szerbia közti kereskedelem visszaesése a megromlott kapcsolatok miatt;
- A beruházások visszaesése Szerbiában, a magasabb kockázat és bizonytalanság okán.

¹⁵ Az arány érzékeltetésére érdemes megjegyezni, hogy a 2007 és 2013 között Magyarországra érkező EU-s fejlesztési támogatások (amelyek nélkül ebben az időszakban jelentős fejlesztés várhatóan nem indul el) is hasonló mértékűek (az időszak átlagában a GDP kb. 3,5%-át teszik ki).

¹⁶ Részletesen l. Gligorov, Vladimir: *Costs and Benefits of Kosovo's Future Status*, WIIW Research Report No. 342, November 2007, 16–23.

¹⁷ Gligorov, i.m., 17.

Megjegyzendő, hogy a szerző a másik két, 2007 végén még elvben lehetséges megoldás összképét, költségeit sem látta kedvezőbbnek; az alapvető különbséget a költségek felmerülésének helye és formája jelentette. A Gligorov által favorizált – egy darabig még nyilván nem aktuális, de hosszabb távon talán nem elképzelhetetlen – megoldás egy intézményesített partnerség lenne Koszovó és Szerbia között. Ez szerinte az alábbi főbb gazdasági hatásokkal járna:¹⁸

- Közvetlen fiskális hatás nem jelentkezne, kivéve az alacsonyabb adósságszolgálati kiadásokat Szerbia számára;
- A biztonsági kockázatok és az azokból adódó költségek nagymértékű csökkenése mindkét országban és az egész régióban;
- A GDP-növekedés felgyorsulása;
- A Szerbia és Koszovó közti kereskedelem gyors bővülése, a piacokhoz való hozzáférés javulásából adódóan;
- A beruházások növekedése mindkét országban; kiemelten a Szerbiából Koszovóba irányuló beruházások bővülése.

Nyilvánvaló, hogy a két forgatókönyv között jelentős különbség van. Nem is annyira a mennyiségi – pénzben viszonylag pontosan kifejezhető – különbségről van szó (bár az is jelentős!), hanem a hosszú távú felemelkedés előfeltételeinek kialakításáról (vagy ezen előfeltételek további hiányáról). Fontos még egyszer hangsúlyozni, hogy politikai realitása egy ilyen partnerségnek minden bizonnyal csak hosszabb távon lehet (ha egyáltalán), így addig is érdekes kérdés, hogy kínálgozik-e más kiugrási lehetőség Koszovó számára.

Regionális energiahatalom – kiugrási lehetőség?

A kiugrási lehetőségek között szokás megemlíteni Koszovó természeti adottságait, ásványkincseit. Tény, hogy Koszovó területén lignitből jelentős készletek találhatóak, valamint több színesfém is bányászható, s a kitermelés megindulása, ill. újraindítása esetén ezek exportja is jelentős lehet.¹⁹ A nagy kérdés – a bányászat környezetre gyakorolt hatásain

¹⁸ Gligorov, i.m., 17.

¹⁹ Ljepojevic (2006) ugyanakkor megjegyzi, hogy a fémek tekintetében a Koszovóban található lelőhelyek az előfordulási mennyiség miatt sok esetben inkább csak „mintának” tekinthetők. Ugyanő felveti az előregeedett berendezések cseréje,

túlmenően – az, hogy ez a potenciális export kinek hajthat majd igazán nagy hasznot. Amennyiben tőkeerős külföldi vállalkozások veszik kézbe ezt a szektort – és tőkeerős koszovói vállalkozások híján erre komoly esély van –, úgy a legfontosabb haszonélvezők is ők lesznek.

Természetesen a természeti adottságokból származó lehetőségek kihasználása fontos, s a meginduló kitermelés hasznot hozhat a koszovói gazdaság szempontjából is (munkahelyeket teremthet, növelheti a jövedelemszintet, ezáltal a vásárlóerőt, hozzájárulhat a gazdasági növekedéshez), de e szektor előtérbe helyezése a 21. században nem tekinthető jövőorientált fejlesztési iránynak – különösen akkor nem, ha a környezeti hatások szempontjából az elképzelések korántsem megnyugtatók.

Különösen fontos a környezeti kérdés a koszovói lignit kitermelésére és felhasználására vonatkozó tervek kapcsán. Egy 2007-ben Pristinában publikált tanulmány²⁰ figyelmeztet arra, hogy a tervezett új 2100 MW teljesítményű villamos erőmű megépítéséről a döntés úgy született meg, hogy az építkezés helyével kapcsolatos alapvető gazdasági, társadalmi és ökológiai vizsgálatok hiányoznak. Ennélfogva csak utólag derülhetnek ki a létesítménnyel kapcsolatos lényeges – gazdasági, társadalmi, környezeti, illetve az egészségre gyakorolt – hatások.

Alapos vizsgálatok helyett inkább propaganda jellegű információk állnak rendelkezésre a környezeti hatásokkal kapcsolatban. Ezek szerint az új erőmű megépítése javítana a környezet jelenlegi terhelésén. A valóság azonban az, hogy – bármilyen modern technológia alkalmazása esetén is – a jelenlegi tervek értelmében az épülő Kosovo C erőmű környezetterhelése hozzáadódna a már működő Kosovo A és B erőművek környezetet terhelő kibocsátásához.²¹ Koszovó kis területe és nagy

illette a számos helyen rég leállt kitermelés magas tőkeigényét, amely véleménye szerint csak külső forrásból finanszírozható. Az export értékét illetően figyelemmel kell lenni arra, hogy jelenleg a feldolgozott termékek helyett a nyersanyagok, illetve a hulladékfém kivitele dominálja az e források egy részén alapuló exportot; a helyzet változása (akár csak a két évtizeddel ezelőtti állapot visszaállítása) komoly ráfordítást igényel (s akkor még nem szóltunk a környezetvédelmi szempontokról, amelyek önmagukban is a korábbiaknál jóval költségesebb megoldásokat tennének szükségessé). Forrás: Ljepojevic (2006), 70–76.

²⁰ Shllaku, Luan – Beqiri, Ekrem: A Modern Tale: Kosovo C 2100: lignite power in Kosovo: limits of sustainability, Forum 2015, Prishtina, 2007.

²¹ A jelenlegi helyzet érzékeltetésére érdemes itt megjegyezni, hogy a levegőbe juttatott porszennyezés tekintetében a Kosovo B erőmű kibocsátása 4-szerese, a Kosovo A erőmű kibocsátása pedig 40-szerese a jelenleg érvényes EU-határértéknek. Forrás: Shllaku–Beqiri, 26.

népsűrűsége miatt a szennyezés a terület és a népesség igen jelentős részét érinti már ma is, és az új erőmű megépítése – amennyiben a régiéket továbbra is működnék²² – ezeket az arányokat is növelné.²³

A természeti erőforrások közül a víz és a földterület terheltsége különösen aggasztó már ma is, s az új erőmű megépítése ezt a helyzetet tovább súlyosbítaná. Már önmagában az építkezéshez szükséges földterület elkerítése is újabb mezőgazdasági területek kiesését jelentheti az amúgy sem elégséges termelésből. A földterület további jelentős részének erősödő szennyezése mellett különösen nagy problémát jelent a vízhiány: Koszovó legjelentősebb ipari létesítményei (Kosovo A, Kosovo B, Trepça, Ferronikel) már ma is a Sitnica folyó vizét használják. Az új beruházás veszélyeztetheti ezen létesítmények (és nem mellékesen a lakosság) vízhez való hozzáférését, valamint tovább terhelheti a már így is ipari szennyvízelvezetőként funkcionáló folyó vízminőségét.

Az új blokk megépítése esetén Koszovó jó eséllyel villamosenergia-exportórrá válhatna.²⁴ Kérdéses azonban, hogy a haszonból mennyit látna a koszovói állam. A Koszovói Gyűlés által korábban elfogadott stratégiával (amely egyébként egy kb. feleekkora teljesítményű erőmű építését irányozta elő) szemben a a Kosovo C erőműre vonatkozó aktuális tervek nem számolnak a koszovói tőke részvételével, a projekt megvalósítását kizárólag külföldi befektetők által képzelik el. Így az az „export”, amiből végeredményben valóban Koszovónak származik bevétele, a lignit eladását jelenti az erőművek számára. Természetesen ez is bevételt

²² A Kosovo A és Kosovo B erőművek – amelyek technikai okok, valamint a szakértett munkaerő hiánya miatt névleges kapacitásuknak jelenleg csak egy részét használják ki – leállítását a közeljövőben nem várható. A korábbi erőművek közül jelenleg a Kosovo B leállításának tervezett időpontja (2025) ismert. Forrás: Shllaku–Beqiri, 26.

²³ A Kosovo C esetében az érintett területen a népsűrűség 3–12-szerese a Németországban, illetve Görögországban található hasonló létesítmények által érintett területek népsűrűségének. Forrás: Shllaku–Beqiri, 29.

²⁴ 2006-ban Koszovó villamosenergia-termelése 3,996 milliárd kWh-t, míg villamosenergia-fogyasztása 4,281 milliárd kWh-t tett ki (Forrás: CIA Factbook). Koszovónak jelenleg is szüksége van villamosenergia-importra; amint az a KFOR CIMIC 2008. május 5-i jelentéséből kiderül, az import fő forrása Albánia. A jelentés azt is említi, hogy a villamosenergia-behozatal Albánia felől tovább emelkedhet, egyelőre pénzügyi ellentételezés nélkül; arról, hogy mikor és hogyan kell ezt a számlát rendezni, csak találgatások léteznek. Ugyanakkor a jelentés kiemeli, hogy Szerbiából érkező villamos energiával nem számolnak Koszovóban. Forrás: <http://www.nato.int/kfor/cimic/reports/2008/1261.pdf> (2008. május 17.)

jelent, de a nyersanyag eladásából származó bevétel nyilvánvalóan töredéke az elektromos áram értékesítéséért kapható összegnek.²⁵

Mindezek alapján a Kosovo C projekt összehatásával kapcsolatos hivataltos várakozások, remények korántsem meggyőzőek. Ráadásul még az esetben is, ha a remélt gazdasági hasznokat sikerülne realizálni, a környezeti és egészségi károk, kockázatok mértéke megkérdőjelezi a projekt – aktuális formában történő – kivitelezésének ésszerűségét. Amennyiben ezekre a problémákra is sikerülne megoldást találni, még mindig komoly akadályt jelenthet, ha Koszovónak nem sikerül beágyazódnia a szomszédaival (ideértve az első között Szerbiát) folytatott szoros és kiszámítható gazdasági együttműködésbe: normális kapcsolatok híján az olyan nyira vágyott regionális energiahatalmi szerep a gyakorlatban keveset ér.

Záró megjegyzések

A leírtakból látható, hogy Koszovó igen nehéz gazdasági helyzetben kezdte meg önálló létét. Az is kitűnik, hogy reális esély a gyors, egyben hosszú távon is fenntartható fejlődésre nem látszik. A természeti adottságokra lehet (és kell is) építeni, azonban erősen kérdéses, hogy ezek kiaknázása kinek hoz pénzügyi hasznot (amennyiben a helyi tőke nem képes részt venni ebben a folyamatban, úgy csak a tényleges haszon töredéke maradhat Koszovóban). Emellett égető – jelenleg megoldatlan – kérdés a környezeti hatások kezelése: ez egyrészt a lakosság egy jelentős része számára az egészséges(ebb) életfeltételek biztosítása miatt alapvető kérdés, másrészt, amennyiben Koszovónak és az EU-hoz való közeledése tényleges szándék (mind Koszovó, mind pedig az EU oldaláról), akkor a jelenlegi helyzet az európai normák miatt is fenntarthatatlan.

Tény az, hogy Koszovó gazdasága – a rendelkezésre álló számok tükrében – az alacsony fejlettségi szint mellett viszonylagos stabilitást mutat. Kérdéses azonban, hogy ezt a stabilitást meg lehet-e őrizni a külföldről érkező támogatások, illetve a nemzetközi intézmények szerepvállalásának (ide értve a foglalkoztatási hatásokat is) további csökkenése mellett. A fejlődéshez elengedhetetlen lenne a termelő szektor tevékenységének

²⁵ Az Energia- és Bányászati Minisztérium számításai szerint a lignitet 3 euró/tonna áron lehetne értékesíteni, ami évi 60 millió euró körüli plusz bevételt jelentene a költségvetés számára. Ugyanakkor az Ásványkincsek és Bányák Független Bizottsága 0,74 euró/tonnás árat javasolt, ami alapján a remélt plusz bevétel is negyedére zsugorodhat. Forrás: Shllaku–Beqiri, 46.

gyors bővülése: az export/import arány igen alacsony mutatója minden másnál élesebben világít rá a koszovói termelési potenciál fejletlenségére. Az is egyértelműnek tűnik, hogy egyetlen szektor – a villamosenergia-termelés – fejlesztése nem megoldás e problémákra, ráadásul a jelenlegi hivatalos elképzelések megvalósulása egy sor újabb – gazdasági, társadalmi, környezeti – problémát eredményezne.

Természetesen számos olyan kérdés van, amely egyrészt nem kizárólag (esetenként nem is elsősorban) gazdasági jellegű, ám a gazdaság fejlődését nagyban befolyásolja, másrészt nem, vagy igen megbízhatatlanul számszerűsíthető. Mindezen okoknál fogva e kérdések részletes elemzése nem lehetett ezen írás célja, de mindenképpen fontos megemlíteni őket. Ide tartozik a feketegazdaság kérdése, az állam és a hazai és nemzetközi maffiahálózatok sokak által emlegetett, ám tárgyyszerűen (érthető okokból) nyilvánosan nem bizonyított összefonódása. Koszovó területi szuverenitásának kérdése szintén érinti a gazdaságot: az, hogy az északi, szerbek lakta területek de facto Koszovó részei lesznek-e hosszú távon, egyrészt közvetlenül befolyásolja a koszovói gazdasági potenciált, másrészt pedig komoly kihatással van az új helyzetben Szerbiával kialakítandó gazdasági (benne kereskedelmi, befektetési, pénzügyi) kapcsolatrendszer minőségére, ezáltal Koszovónak a térség gazdaságába való integrálódására. Végül, de nem utolsósorban, a rendelkezésünkre álló adatok birtokában igen nehéz bármiféle következtetést levonni arra vonatkozóan, hogy a gazdasági fejlődésből hogyan részesedhetnek a Koszovó területén élő különböző nemzetiségek. Tekintettel a terület hányatott múltjára és jelenére, ez a kérdés nem kerülhető meg; megnyugtató válasz ma nem adható rá, s valós pozitív perspektívát hosszú távon csak egy, a Balkánon kialakuló (s az európai integrációs folyamatba fokozatosan beágyazódó) szorosabb együttműködésbe, gazdasági integrációba teljes mértékben (Szerbiával fenntartott kapcsolatait is beleértve) beágyazódó Koszovó nyújthat.